

Tanja Mirtičⁱ

Izgovorne značilnosti prevzete češke lastnoimenske leksike v slovenščini

V prispevku so predstavljene nekatere izgovorne značilnosti prevzete češke lastnoimenske leksike v knjižni slovenščini. Najprej so navedene osnovne naglasne značilnosti, temu sledi prikaz izgovornih prilagoditev češkega samoglasniškega in soglasniškega sestava v slovenščini. Prispevek vsebuje tudi empirični del, saj smo s spletnim perceptivnim testom ugotavljali naglasno mesto in kakovost naglašenih *e* in *o* pri nekaterih prevzetih lastnoimenskih enotah iz češčine.

Ključne besede: izgovor, lastno ime, prevzete besede, češčina, perceptivni test

Pronunciation Features of Borrowed Czech Proper Name Lexis in Slovene

This article presents some pronunciation features of the borrowed Czech proper name lexis in standard Slovene. First, the basic accent features are listed, followed by a description of the pronunciation adaptations of Czech vowel and consonant composition in Slovene. The article also contains an empirical part, as we used an online perceptual test to determine the accent placement and quality of the stressed *e* and *o* in some borrowed proper name units from Czech.

Keywords: pronunciation, proper name, borrowed words, Czech, perceptual test

ⁱ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša; tanja.mirtic@zrc-sazu.si; <https://orcid.org/0000-0002-2098-011X>

1 Uvod

Prevzemanje besed nakazuje medjezikovne stike oz. povezave med posameznimi jezikovnimi skupnostmi. Velik vpliv nanj imajo tudi zunajjezikovni dejavniki. Prevzeta beseda je praviloma tista, ki ni nastala v kontinuiranem razvoju posameznega jezika (prim. Snoj 2005: 1). Slovenščina je precej besed prevzela tudi iz slovanskih jezikov (prim. Klemenčič 2010).¹ Veliko besed, ki smo jih prevzeli iz češčine, danes občutimo kot domače.² Češke besede so v slovenščino prihajale po različnih poteh. V obdobjih formiranja knjižne slovenščine je imel velik vpliv na vpeljavo novih besed jezik časnikarjev. Pisci so besede jemali iz različnih virov, mnogo čeških besed je denimo prišlo v slovenščino s slovarjem Antona Murka (1833), on pa jih je sprejel iz del Ravnikarja, Dajnka, Metelka in Jarnika. Iz prevzetih besed lahko nastajajo nove besede oz. besedne družine, prevzeta beseda lahko tudi obudi stare besedotvorne postopke ali aktivira nove (Klemenčič 2010: 22–23).

Iz samostalnika *smer*, ki smo ga prevzeli iz češčine,³ imamo danes v slovenščini besede *smernica*, *smernik*, *usmeritev*, *smerni*, *usmeriti*. Iz samostalnika *stavka* je nastal glagol *stavkati*, pridevnik *stavkoven* ipd. V nekaterih primerih je bila češčina tudi jezik posrednik (npr. *plin*, *vzajemen*; *Slovenski etimološki slovar* [SES] 2016). Zagotovo je najbolj znana češka beseda, ki smo jo prevzeli v slovenščino, samostalnik *robot*. Gre za umetno besedo, ki se je razširila tudi v večino drugih evropskih jezikov (Rejzek 2015: 596).⁴

Prevzete besede v knjižni slovenščini izgovarjamo z glasovi in naglasom slovenskega knjižnega jezika (Toporišič idr. 2001 [SP 2001]: člen 222). To osnovno vodilo upoštevamo tako pri občnoimenskem kot lastnoimenskem besedju.⁵ Pri obravnavi lastnoimenskega besedja, ki je predmet tega pri-

¹ Največ besed je prevzetih iz hrvaščine in srbščine, ruščine in češčine. Nobene prevzete besede nimamo iz slovaščine, beloruščine, bolgarščine, gornje in dolnje lužiščine (Klemenčič 2010: 22).

² Iz češčine smo denimo prevzeli besede, kot so *bradlja*, *geslo*, *kolek*, *mrož*, *tovarna*, *ustava*, *znamka*, *žezlo* (prim. SES 2016; Klemenčič 2010).

³ V češčini se sklanja po moški sklanjatvi. V slovenščini je sklanjanje po prvi moški sklanjati navedeno še v Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju* (prim. Pleteršnik 2014).

⁴ Besedo je leta 1920 prvi uporabil Karel Čapek v svoji drami *R. U. R.*

⁵ Pri obravnavanju glasoslovnih značilnosti je zavedanje o prevzetosti oz. neprevzetosti besede pomembno, kar dokazuje tudi češčina. Denimo soglasnik *g* ima različno vrednost v neprevzetem in prevzetem besedju: v neprevzetem besedju se pojavlja samo kot rezultat prilikovanja, v prevzetem pa je samostojni fonem (Palková 1997: 239).

spevka, je treba upoštevati tudi specifične značilnosti tega besedja (Šekli 2008: 11–13; Mirtič 2022), ki je pogosto tesno povezano z občnoimenskim (prim. proces poobčnobesedenja oz. apelativizacije).⁶

Pravila za prevzemanje lastnoimenskih besed v slovenščino so predstavljena v *Slovenskem pravopisu* iz leta 2001. Posodobljen in razširjen predlog pravil prevzemanja iz tujih jezikov je objavljen v Pravopisu 8.0, ki pa še nima kodifikacijske vrednosti. Predlog pravil prevzemanja iz češčine v slovenščino je bil dan v javno razpravo aprila 2024.⁷ Problematika prevzemanja lastnoimenskih besed iz slovenščine v češčino je podrobno problematizirana tudi v Stankovska (2021). Prevzemanje čeških imen v slovenščino je predmet raziskav že precej dolgo. Pravila o njihovem zapisovanju najdemo že v prvem slovenskem pravopisu iz leta 1899 (Levec 1899: členi 518–525).⁸

V nadaljevanju so najprej navedene osnovne izgovorne prilagoditve lastnoimenskih prevzetih besed iz češčine,⁹ nato sledi empirični del, kjer so predstavljeni izsledki spletnega perceptivnega testa.

2 Osnovne izgovorne prilagoditve prevzetih besed iz češčine

Slovenščina in češčina spadata v slovansko jezikovno skupino indoevropskih jezikov, zato imata precej podobnih značilnosti, hkrati pa izkazujeta tudi precej razlik, ki so vidne zlasti v glasoslovju. Slovenščina je namreč z zgodovinskorazvojnega gledišča del nekdanje južne slovanščine, češčina pa del nekdanje severne slovanščine.

⁶ Jezik lahko pri enakopisnicah vzpostavi razlike med občnoimensko in lastnoimensko leksiko. V slovenščini je sredstvo za vzpostavljanje tovrstnih razlik lahko tudi tonemski naglas (npr. *dúša* [dù:řá] : *Dúša* [dú:řá]). Zanimiv je tudi primer iz češkega jezikovnega prostora. Priimek skladatelja *Bedřicha Smetane* v slovenščini izgovarjamo s cirkumfleksom (*Smětana* [smě:tána]), občnoimensko besedo *smetana* pa z akutom (*smětana* [smě:tána]).

⁷ Dostopen je na povezavi: <https://pravopis8.fran.si/cms/ccws/8?fs=925>.

⁸ Vprašanje o prevzemanju lastnoimenske leksike iz češčine se je pojavilo tudi v Jezikovni svetovalnici Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (prim. vprašanje o poimenovanju *Purkinjeva* ali *Purkynějeva vlakna*, Weiss in Jelovšek 2022).

⁹ Podroben glasoslovni opis češčine, namenjen slovensko govorečim, je podan v Stankovska (2009).

2.1 Naglasno mesto

V knjiŹni ĉeŹŹini je vedno naglaŹen prvi besedni zlog (Palkov 1997: 156–158, 277–278). Pri prevzemanju v knjiŹno slovenŹŹino ĉeŹko naglasno mesto naĉeloma ohranjamo. Zaradi vpliva naglasnomestnih zakonitosti slovenŹŹine se pri nekaterih primerih uveljavljajo tudi odstopanja od teh teŹenj (prim. razdelek 3.2.1). Izjemo lahko predstavljajo tudi enakopisna prevzeta osebna imena, ki jih praviloma prilagodimo slovenskemu izgovoru (npr. *Andrej* [andr'ɛ:j]¹⁰ *BabiŹ*,¹¹ *Karolina* [karɔ'li:na] *Kurkov*, *Renata* [rɛ'na:ta] *Vorĉov*).¹²

2.2 Samoglasniki

Temeljna izgovorna prilagoditev prevzetih ĉeŹkih samoglasnikov je izenaĉenje dolgih in kratkih samoglasnikov, ki se v slovenŹŹini izgovarjajo skladno s pravili slovenske knjiŹne izreke. ĉeŹki samoglasniki so torej lahko v slovenŹŹini dolgi ali kratki (npr. *Zlin* ['zli:n], *Terezn* ['tɛ:rɛzin]), ne glede na stanje v ĉeŹŹini. Dolgi *u* se v ĉeŹŹini oznaĉuje kot ostali samoglasniki z ostrivcem na ĉrki *u*, poleg tega pa tudi s kroŹcem na ĉrki *u*.¹³ Oba v slovenŹŹino prevzemamo kot ostale dolge samoglasnike, torej sta lahko v slovenŹŹini bodisi kratka bodisi dolga (npr. *Hrka* ['xu:rka], *Jank* ['ja:ŋku]).

¹⁰ Pri zgledih je oznaĉen samo jakostni naglas, ĉeprav knjiŹna slovenŹŹina pozna dva enakovredna naĉina naglaŹevanja (tonemsko in jakostno). V ĉlanku se za zapis izgovora uporablja mednarodna fonetiĉna abeceda IPA. Osnova za zapis je razdelek o slovenŹŹini v *Handbook of the International Phonetic Association*, avtorjev R. ŹuŹtarŹiĉ, S. Komar in B. Petek (ŹuŹtarŹiĉ idr. 1999) z nekaj prilagoditvami, ki so uporabljene tudi v eSSKJ (Bizjak Konĉar idr. 2016–). ĉeŹka mednarodna transkripcija se ravna po Palkov (1997: 37–44).

¹¹ Rojstno ime *Andrej* je tukaj zapisano po slovaŹkem pravopisu, saj se je nosilec rodil in odrasĉal na SlovaŹkem.

¹² To ne velja vedno, prim. *Angela Merkel*. Veĉ o naglasnem mestu v lastnoimenskem besedju tudi v Mirtiĉ (2022: 277–279).

¹³ V stari ĉeŹŹini je obstajal glas [], ki se je konec 14. stoletja zaĉel postopno spreminjati, najprej v dvoglasnik [uo], ki je Źe v 15. stoletju preŹel v dolgi *u* []. Poleg tega je v tem obdobju v ĉeŹŹini obstajal tudi izvorni dolgi *u* []. Sprememba [] v [] je bila postopna: najprej se je spremenil v [uo], postopoma je v dvoglasniku zaĉel prevladovati *u*-jevski element, zato se je zaĉelo uveljavljati zapisovanje s ĉrko *u* in kroŹcem nad to ĉrko []. ĉrka *u* nakazuje dominantno *u*-jevsko enoto dvoglasnika, ki poĉasi izginja, nad tem pa je zapisan *o*, ki kaŹe ŹibkeŹjo prvino tega dvoglasnika oz. *o*-jevski element. Danes kroŹec na *u* razumemo kot diakritiĉno znamenje, prvotno pa je torej pomenil (ŹibkeŹji) *o*-jevski element dvoglasnika (gl. <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=148>).

2.3 Soglasniki

Češki soglasniški sestav se precej razlikuje od slovenskega. Pomembna značilnost češkega jezika je ohranjanje odrazov mehčanih psl. zobnikov **d*, **n* in **t* v položaju pred odrazi praslovanskih **i*, **ě* in **ę* (prim. Šekli 2018: 295). Češke mehke soglasnike v slovenščino prevzemamo na dva načina. Pri tistih, ki jih v češki pisavi označujemo s črkami *d'*, *ň* in *t'* ali so zapisani v sklopu z *ě*, mehkost nakazujemo s soglasnikom *j* (npr. *Košťany* ['ko:ʃtjani]). Kadar v češki pisavi mehkost ni posebej označena, v slovenščini izgovarjamo navadne, nemehčane soglasnike *d*, *n* in *t* (npr. *Jeseník* ['je:senik]). Navadne, nemehčane soglasnike izgovarjamo tudi takrat, kadar *d'*, *ň* in *t'* stojijo pred soglasnikom ali v izglasju (npr. *Choceň* ['xo:tsən], *Unhošť* ['u:nxɔʃt])¹⁴ (prim. SP 2001: člen 222; *Pravopis 8.0: Pravila novega slovenskega pravopisa za javno razpravo* 2024; Stankovska 2009: 25).

Praslovanski ustničniki **p*, **b*, **m* in **v* so se v zahodni slovanščini pred sprednjimi samoglasniki spremenili v mehčane ustničnike, ki so svojo mehčanost v položaju pred kratkimi odrazi psl. **ě*, **ę* v češčini še okrepili, zato je za **p'*, **b'* in **v'* prišlo do nastanka vmesnih *j*, za **m'* pa do nastanka **n'* (Šekli 2018: 295–296). Pri tovrstnih prevzetih besedah mehčanost nakazujemo z vmesnim *j* (npr. *Pěnička* ['pje:niʃka], *Soběslav* ['so:bjeslaʊ]), za soglasnikom *m* pa dodajamo poleg vmesnega *j* še soglasnik *n* (npr. *Litoměřice* ['li:tɔmɲerʒitɕe]).¹⁵ Sem uvrščamo tudi soglasnik *f*, ki je prevzet.¹⁶

2.3.1 Pripornik *v*

Češki soglasnik *v*, ki se v češčini običajno uvršča med pripornike (Palková 1997: 211), pred soglasniki in v izglasju izgubi zvonečnost in preide v [f]. V knjižni slovenščini v tem položaju pripornik *f* nadomestimo z dvoustničnim *u* (npr. *Moravský Beroun* ['mo:raʊski 'be:roun], *Václav* ['va:tslaʊ]). V

¹⁴ V predlogu prevzemanja iz češčine v slovenščino v Pravopisu 8.0 velja predpostavka, da ima lahko češki *ň* v izglasju ali v položaju pred soglasnikom v slovenščini tudi mehčani izgovor (npr. *Libeň* ['libəɲ/líbəɲ']), kar pa je malo verjetna realizacija, ki bi jo bilo treba preveriti z dodatnimi raziskavami slovenskega govorjenega knjižnega jezika.

¹⁵ Pri nekaterih tovrstnih lastnoimenskih enotah, zlasti pri tistih, ki vsebujejo samostalnik *mesto*, v rabi opazamo (tudi) podomačeni izgovor (npr. *Staré Město*, *Nové Město na Moravě*).

¹⁶ Večinoma se pojavlja zgolj v prevzetih besedah, ki so pogosto zastarele ali neknjižne (npr. *fěrtouch*).

mednarodni fonetični abecedi se soglasnik *v* v češčini beleži z znakom *v*, v slovenščini pa z znakom *o*.¹⁷

2.3.2 Češka pripornika *h* in *ch*

Praslovanski zveneči mehkonebni zapornik **g* se je v 12. stoletju v češčini spirantiziral v zveneči grlni pripornik **h* (IPA: [ɦ]) (Šekli 2018: 244). V slovenščino ga prevzemamo kot [x]; npr. *Helena* češ. [ˈɦɛlɛna], slov. [xɛˈleːna], *Hodonín* češ. [ˈɦodɔniːn], slov. [ˈxoːdɔnin]. V nekaterih eksonimih smo zveneči grlni pripornik v slovenščino prevzeli kot [g]; npr. *Praga*, *Višegrad*. Prav tako tudi češki *ch* [x] v slovenščino prevzemamo kot [x], npr. *Chaloupka* [ˈxaːlɔʊpka], *Chrudim* [ˈxruːdim]. V mednarodni fonetični abecedi IPA se praviloma za oba glasova uporablja znak [x]. Pri češkem priporniku *ch* pripora nastaja na prehodnem delu med trdim in mehkim nebom (Palková 1997: 230), pripora pri slovenskem *h* pa se oblikuje na prednjem mehkim nebu (Bezljaj 1939: 43). Češki pripornik je torej tvorjen bolj spredaj, s čimer se vzpostavi jasnejše nasprotje med *ch* in grlnim pripornikom *h* (prim. Mirtič 2016: 17–18).

2.3.3 Pripornik *ř*

Posebnost češčine je sprememba praslovanskega **ř* in **r* v položaju pred sprednjimi samoglasniki v pripornik *ř* (Šekli 2018: 294–295). Glas *ř* naj bi nastal že v 13. stoletju. Najstarejši zapis, iz katerega lahko sklepamo na obstoj *ř*, je iz leta 1237. V češčini obstajata zveneča in nezvенеča različica *ř*, pojavljanje je odvisno od glasovnega okolja (prim. *Internetová jazyková příručka*; prim. Mirtič 2016: 20). V slovenščino ga prevzemamo kot *rž*, *rš*, *š* ali *ž*, in sicer odvisno od položaja v besedi in glasovnega okolja (*Havířov* [ˈxaːvɪrʒɔʊ], *Kovář* [ˈkoːvař], *Třebíč* [ˈtʃeːbič], *Říčany* [ˈʒiːtʃani]).¹⁸

¹⁷ Fonem *o* v knjižni slovenščini uvrščamo med zvočnike (prim. Tivadar 2023).

¹⁸ V Levčevem pravopisu je bilo predlagano, da se za češki *ř* lahko uporablja *r* ali pa *ž* (za soglasniki *p*, *t*, *k*, *h* in pred njimi pa tudi *š*) (Levec 1899: 72–73). P. Stankovska (2021: 211) predlaga, da bi se prepis češkega *ř* poenostavil v *r*, kar bi olajšalo zapisovanje.

3 Perceptivni test

V raziskavi, s katero smo ugotavljali jezikovni čut govorcev slovenskega jezika v zvezi s prevzetimi lastnoimenskimi besedami iz češkega jezika, smo uporabili spletni perceptivni test (prim. Mirtič 2019),¹⁹ v katerem sta sodelovala 202 respondenta.²⁰ Perceptivni test je vseboval zvočne posnetke izgovora,²¹ na podlagi katerih smo respondente prosili, naj presodijo, kateri izgovor je (bolj) sprejemljiv v javnem formalnem govornem položaju. Stavke, v katerih so bile uporabljene opazovane besede, sta brala dva bralca. Bralka živi v Ljubljani, kjer je tudi odraščala, bralec prihaja iz štaterske narečne skupine in občasno živi ter deluje v Ljubljani. 45 % respondentov pripada starostni skupini 41–60, 36 % respondentov pa starostni skupini 21–40. Približno polovica respondentov je zaključila univerzitetni program oz. drugo bolonjsko stopnjo, nekaj več kot 25 % respondentov ima doktorat znanosti, magisterij znanosti ali tretjo bolonjsko stopnjo, 9 % respondentov je zaključilo srednjo šolo. Dobra polovica respondentov se poklicno ukvarja z jezikom (37 jih dela v visokem šolstvu, raziskovanju in znanosti, 29 je zaposlenih v predšolski, osnovnošolski ali srednješolski vzgoji in izobraževanju, 28 se jih ukvarja s prevajanjem, lektoriranjem ali pisanjem besedil; ostali sodelujoči, ki se poklicno ukvarjajo z jezikom, delujejo v medijih, gledališču ali pa študirajo jezikoslovje). Približno 40 % sodelujočih živi v Ljubljani, pri čemer jih je v Ljubljani odraščalo okoli 20 %. Respondenti prihajajo iz vseh narečnih skupin. V raziskavi smo poleg običajnih demografskih podatkov zbirali tudi podatke o znanju tujih jezikov,²² saj smo želeli izvedeti, koliko respondentov pozna vsaj osnove češkega jezika, obenem pa smo skušali tudi ugotoviti, ali ima znanje češkega jezika vpliv na njihove jezikovne izbire v slovenščini. Analiza je pokazala, da ima (vsaj) osnovno znanje češkega jezika 19 respondentov.

¹⁹ Perceptivni testi so uporabljeni tudi npr. v Palková (1997: 177, 179) in Tivadar (2003, 2004a, 2004b).

²⁰ Raziskava je potekala od 11. 7. 2024 do 29. 8. 2024.

²¹ Zvočni posnetki so bili posneti v fonolaboratoriju Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

²² V anketnem vprašalniku smo vprašanje ubesedili takole: »Katere tuje jezike govorite (razumete (vsaj) osnove jezika in tvorite (vsaj) enostavna besedila)«? Od ostalih jezikov največ respondentov pozna angleščino (185), hrvaščino (149), nemščino (114) in srbsščino (109).

3.1 Opredelitev raziskovalnih vprašanj

Na podlagi analize relevantne literature in stanja v doslejšnjih jezikovnih priročnikih smo z raziskavo skušali odgovoriti na naslednja raziskovalna vprašanja: a) Ali je pri priimku *Komenský* v sodobni knjižni slovenščini uveljavljen izvorni naglas ali je prišlo do spremembe naglasnega mesta?; b) Kako izgovarjamo priimek češkega avtorja *Jana Nerude*? Ali prihaja do razlik v izgovoru priimka *Neruda*, če se le-ta nanaša na čilskega avtorja *Pabla Nerudo*?; c) Ali vzdevek *Borovský*²³ v slovenščini naglašujemo na prvem besednem zlogu? Ob morebitnem naglaševanju prvega besednega zloga nas je zanimala tudi kakovost naglašene *o*, in s tem morebitni vpliv jedrnega besedja slovenščine na izgovor prevzete besede. Ali se tudi pri vzdevku *Borovský* kaže težnja po naglaševanju enote *-ov-*, ki se sicer pojavlja v sodobni knjižni izreki?; č) Ali prevzete češke priimke *Nedvěd*, *Lendl* in *Zeman* izgovarjamo, kot je tradicionalno predpostavljeno, z ozkim naglašnim *e* ali prihaja do odstopanj? V raziskavo vključeno češko lastnoimensko besedje je v slovenskem prostoru precej poznano, kar dokazujejo tudi potrditve v besedilnem korpusu Gigafida 2.0.²⁴ Kljub temu so imeli respondenti pri vsakem vprašanju na voljo tudi možnosti *Ne poznam besede* in *Ne slišim razlik v izgovoru*.

3.2 Naglasno mesto

3.2.1 Priimek Komenský

V *Slovenskem pravopisu* iz leta 1962 (Bajec idr. 1962) ima priimek *Komenský* zabeleženo naglasnomestno dvojnico ['ko:mɛnski]/[kɔ'mɛ:nski]. *Slovenski pravopis* 2001 prinaša samo naglas na predzadnjem besednem zlogu [kɔ'mɛ:nski]. Izsledki perceptivnega testa potrjujejo, da se je v slovenščini naglas na predzadnjem besednem zlogu že povsem uveljavil, saj se je zanj odločilo 92 % respondentov.²⁵ Pri nekaterih prevzetih trizložnih samostalniki se namreč v slovenščini pojavlja težnja po uveljavljanju

²³ *Borovský* je literarni vzdevek po kraju Borová, kjer se je Karel Havlíček rodil.

²⁴ V korpusu Gigafida 2.0 imata od obravnavanih lastnoimenskih besed največ potrditev priimka *Nedvěd* (774 (nepregledanih) konkordanc) in *Lendl* (537 (nepregledanih) konkordanc). Nobene pojavitve nima zgolj vzdevek *Borovský*.

²⁵ Tudi ljubljanska *Komenskega ulica* se prevladujoče izgovarja z naglasom na drugem besednem zlogu.

naglasa na drugem besednem zlogu, ne glede na naglasno mesto v izvirnem jeziku (prim. *Karpathos*, *Malaga*, *Žalgiris*). Obstaja pa tudi nasprotna težnja, saj se lahko uveljavlja tudi naglas na prvem besednem zlogu, npr. pri lastnoimenskih besedah *Varšava*,²⁶ *Norveška*.

3.2.2 Priimek Neruda

S perceptivnim testom smo raziskovali tudi naglasno mesto v trizložnem priimku *Neruda*. V spletni anketni vprašalnik smo vključili tako čilskega avtorja *Pabla Nerudo* kot tudi češkega avtorja *Jana Nerudo*.²⁷ V *Slovenskem pravopisu* 2001 je obravnavan le čilski avtor, predlagan je naglas na drugem besednem zlogu. Izsledki raziskave kažejo, da pri priimkih obeh avtorjev prevladuje naglas na drugem besednem zlogu ([nɛ'ru:da]), pri čemer je uveljavljenost naglasa pri čilskem avtorju, ki je tudi veliko bolj poznan v splošni javnosti, nekoliko večja. Pri *Pablu Nerudi* se je namreč za naglas na drugem besednem zlogu odločilo 88 % respondentov, pri *Janu Nerudi* pa 70 % respondentov. Na tovrstne izsledke ima lahko poleg pogostosti rabe določen vpliv tudi izvorni naglas. V češčini je namreč priimek *Neruda* naglašen na prvem besednem zlogu, v španščini pa na drugem oz. predzadnjem besednem zlogu.

3.2.3 Vzdevek Borovský

Pri vzdevku *Borovský* nas je zanimalo mesto naglasa, ob morebitnem naglasu na prvem besednem zlogu pa tudi kakovost naglašene *o*. Ker je pesnik in pisatelj *Borovský* večini Slovencev neznan, smo z raziskavo lahko preverjali tudi moč težnje po naglaševanju enote *-ov-* v slovenščini. Izsledki raziskave nakazujejo, da se je 70 % respondentov odločilo za naglas na drugem besednem zlogu. Preostali so izbrali naglas na prvem besednem zlogu (23 respondentov se je odločilo za izgovor s širokim naglašenim *o*, 13 respondentov pa za izgovor z ozkim naglašenim *o*). Analiza raziskave kaže, da se tudi pri priimku *Borovský* kaže težnja po naglaševanju enote

²⁶ Samostalniki *Varšava* ima v SP 1962 in *Slovenskem pravopisu* 2001 priporočen naglas na predzadnjem besednem zlogu, kar je skladno z naglasom v poljščini. V sodobni rabi se v slovenščini pojavlja tudi naglas na prvem besednem zlogu. Naglas na predzadnjem besednem zlogu priporoča tudi *Govorni pomočnik RTV SLO*.

²⁷ *Pablo Neruda* je psevdonim prevzel po češkem avtorju *Janu Nerudi*.

-ov- (prim. Mirtič 2024).²⁸ Pri respondentih, ki so izbrali naglas na prvem besednem zlogu, lahko prevladovanje izgovora s širokim naglašenim *o* utemeljimo z naslonitvijo izgovora na samostalniki *bor*.

	naglas na prvem besednem zlogu	naglas na drugem besednem zlogu
Komenský	6 %	92 %
J. Neruda	22 %	70 %
Borovský	18 %	70 %

Tabela 1: Izsledki raziskave naglasnega mesta. V preglednici navajamo odstotek respondentov, ki so se odločili za posamezno naglasnomestno dvojnico. Ostali respondenti so izbrali odgovora *Ne poznam besede* ali *Ne slišim razlik v izgovoru*.

3.3 Kakovost naglašene *e* pri priimkih *Nedvěď, Zeman* in *Lendl*

V slovenskem knjižnem jeziku je naglašeni samoglasnik *e* lahko širok (odprt) ali ozek (zaprt). Tradicionalno besede prevzemamo z ozkim naglašenim *e*, vendar se v novejšem času vse pogostejše pojavlja tudi široki naglašeni *e* (Toporišič 2000: 52–53; Mirtič 2019: 84–86; prim. *Pravopis* 8.0: Glasoslovni oris, Samoglasniki v prevzetih imenih, člen 26). Samoglasnik *e* je v knjižni češčini nevtralen,²⁹ če je naglašen, ga v slovenščino običajno prevzemamo kot ozkega (npr. *Beneš* ['be:neš], *Bohnice* ['bo:xnitse]), vendar se pojavljajo tudi izjeme. Prevzemanje s širokim samoglasnikom lahko povzroči položaj v besedi (če stoji samoglasnik *e* pred *r* ali *e* pred *j* (npr. *Beroun* ['be:roun]) oz. *o* pred *v* in *u* (npr. *Lovosice* ['lo:vositse])) ali pa podobnost češke besede slovenski (npr. *Odolena Voda* ['o:dolena 'vo:da]) oz. če slovenski govorec prepozna v ne povsem enakozvočnem češkem poimenovanju slovensko besedo. Tovrstni zgled je priimek *Nedvěď*, v katerem govorec slovenščine praviloma prepozna samostalni *medved*,

²⁸ Tovrstna težnja se sicer pojavlja tudi pri slovenskih priimkih, npr. *Platovšek, Leskovšek*.

²⁹ Kakovost samoglasnikov v knjižni češčini se zaradi dolžine, soglasniškega okolja ali položaja v besedi naj ne bi spreminjala. Odstopanja se lahko pojavljajo zaradi tempa govora, razločnosti ali tudi narečnih vplivov. V rabi se pojavlja odprti (široki) izgovor samoglasnikov, kjer se zmanjšujejo razlike med posameznimi samoglasniki in se samoglasnik *i* približuje samoglasniku *e*, samoglasnik *u* samoglasniku *o*, samoglasnik *e* samoglasniku *a*, samoglasnik *o* pa samoglasniku *a* (značilno za govor glavnega mesta), ali zaprti (ozki) izgovor, ki se pojavlja zlasti pri kratkih samoglasnikih *i*, *e* in pri dolgem *é* (Palková 1997: 324–325).

ki se v knjižni slovenščini izgovarja s širokim naglašenim *e*.³⁰ V perceptivnem testu se je za izgovor s širokim naglašenim *e* [ˈnɛ:dujɛt] odločilo 62 % respondentov, za izgovor z ozkim naglašenim *e* [ˈne:dujɛt] pa 17 % respondentov. 6 % sodelujočih je zapisalo, da ne sliši razlik v izgovoru, 14 % pa ne pozna obravnavane besede. S perceptivnim testom smo preverili tudi kakovost naglašnega *e* pri čeških priimkih *Lendl* in *Zeman*, ki sta slovenski splošni javnosti precej poznana. Analiza potrjuje tradicionalno usmeritev pri prevzemanju, saj se je pri obeh priimkih za izgovor z ozkim naglašenim *e* ([ˈle:ndəl], [ˈze:man]) odločilo 90 % respondentov.

	široki naglašeni <i>e</i>	ozki naglašeni <i>e</i>
Nedvěď	62 %	17 %
Zeman	3 %	90 %
Lendl	4 %	90 %

Tabela 2: Izsledki raziskave kakovosti naglašnega *e*. V preglednici navajamo odstotek respondentov, ki so se odločili za navedeni izgovor. Ostali respondenti so izbrali odgovora *Ne poznam besede* ali *Ne slišim razlik v izgovoru*.

Odgovore respondentov, ki so označili, da poznajo (vsaj) osnove češkega jezika, smo analizirali tudi ločeno od ostalih, pri čemer smo ugotovili, da stopnja poznavanja češkega jezika ni bistveno vplivala na njihove jezikovne izbire v slovenščini.³¹

³⁰ Priimek *Nedvěď* je dejansko nastal z disimilacijo iz samostalnika *medvěď* (prim. <https://www.ptejteseknihovny.cz/dotazy/puvod-prijmeni-nedved>).

³¹ V raziskavi je sodelovalo 19 respondentov, ki pozna (vsaj) osnove češkega jezika. Priimek *Komenský* so na prvem zlogu naglasili trije respondenti. Pri priimku *Zeman* so vsi respondenti, ki so dali relevantne odgovore, izbrali ozki naglašeni *e*, pri priimku *Lendl* se je en respondent odločil za široki naglašeni *e*. Prav tako se je tudi pri priimku *Nedvěď* za ozki naglašeni *e* odločil en respondent. Priimek češkega avtorja *Jana Nerude* je na drugem besednem zlogu naglasilo deset respondentov, na prvem zlogu pa sedem (dva nista slišala razlik v izgovoru). Vsi, ki so priimek češkega avtorja *Jana Nerude* naglasili na prvem besednem zlogu, so priimek čilskega avtorja *Pabla Nerude* naglasili na drugem besednem zlogu in s tem vzpostavili razlikovanje med obema avtorjema. Vzdevek *Borovský* je devet respondentov izgovorilo z naglasom na drugem besednem zlogu, sedem pa z naglasom na prvem besednem zlogu, od tega so štirje respondenti izbrali široki *o*.

4 Sklep

Pričujoča raziskava, ki obravnava izgovorne značilnosti prevzetih čeških lastnoimenskih enot v slovenščini, je potrdila večplastnost problematike. Prispevek poleg preglednega opisa izgovornih prilagoditev češkega glasoslovnega sistema v slovenščini prinaša tudi nova spoznanja o sodobni rabi, ki smo jih ugotovili s perceptivnim testom.

Čeprav načeloma češko naglasno mesto v slovenščini ohranjamo, ugotavljamo raznovrstne vplive, ki lahko pri nekaterih leksemih povzročijo drugačno naglasno mesto od izvirnega. Pomembno vlogo ima sorodnost slovanskih jezikov, saj se veliko odstopanj od siceršnjih pravil lahko razloži s podobnostjo besed. Enakopisna osebna lastna imena namreč praviloma izgovarjamo s slovenskim naglasom (npr. *Karolina*, *Renata*, *Veronika*). Raziskava je potrdila, da tudi priimka *Komenský* in *Neruda* ter vzdevek *Borovský* prevladujoče izgovarjamo z naglasnim mestom, ki se razlikuje od češkega. Vzdevek *Borovský* obenem potrjuje tudi dosedanje ugotovitve o težnjah po naglaševanju elementa *-ov-* tako v domačem kot tudi prevzetem besedju slovenščine.

V raziskavi smo se posvetili tudi kakovosti naglašanih *e* v prevzetih besedah iz češčine. Pri priimkih *Lendl* in *Zeman* se je potrdilo tradicionalno prevzemanje z ozkim naglašenim *e*, priimek *Nedvěd* pa potrjuje, da na kakovost naglašene *e* v besedah prevzetih iz češčine vpliva tudi morebitno prepoznavanje slovenske besede v češkem poimenovanju.

Lastnoimenske prevzete besede lahko deloma izkazujejo značilnosti izvirnega jezika oz. jezika posrednika, najpogosteje pa odsevajo zlasti izgovorne zakonitosti jezika prejemnika. Dejanska govorna realizacija lastnoimenskih prevzetih besed je odvisna od več dejavnikov; na uveljavitev določenega izgovora najverjetneje vpliva tudi čas prevzema besede v slovenščino³² in pogostost rabe oz. splošna razširjenost besede.

³² Besede, ki so bile prevzete v času, ko slovenski govorni jezik še ni bil tako razvit in razširjen kot danes, lahko izkazujejo specifične izgovorne značilnosti.

Zahvala

Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARRS. Prispevek je nastajal ob pripravi napotkov za glasovno in pisno slovenjenje čeških besed v slovenščini v Pravopisu 8.0.

Viri

Bajec, A., Kolarič, R., Legiša, L., Moder, J., Rupel, M., Sovrè, A., Šmalc, M., Šolar, J. in Tomšič, F. (ur.). (1962). *Slovenski pravopis*. DZS.

Bizjak Končar, A., Divjak Race, D., Černivec, M., Gabrovšek, D., Gliha Komac, N., Jakop, N., Ježovnik, J., Kern, B., Klemenčič, S., Krvina, D., Ledinek, N., Meterc, M., Michelizza, M., Mirtič, T., Perdih, A., Petric Žižić, Š., Rotter, M., Snoj, M., Uhlik, M. in Žele, A. (ur.). (2016–). *eSSKJ: Slovar slovenskega knjižnega jezika*. ZRC SAZU, Založba ZRC. www.fran.si

Center za jezikovne vire in tehnologije. (b. d.). *Gigafida 2.0: Korpus pisne standardne slovenščine* [Korpus]. Viri CJVT. <https://viri.cjvt.si/gigafida>

Internetová jazyková příručka. (b. d.). Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR. <https://prirucka.ujc.cas.cz>

Levec, F. (1899). *Slovenski pravopis*. V cesarski kraljevi zalogi šolskih knjig. <https://fran.si/slovnice-in-pravopisi/34/1899-levec>

Pleteršnik, M. (2014). *Slovensko-nemški slovar* (elektronska objava, transliterirana izdaja). Založba ZRC, ZRC SAZU. www.fran.si

Pravopis 8.0: Pravila novega slovenskega pravopisa za javno razpravo. (2024). <https://pravopis8.fran.si/>

Radiotelevizija Slovenija. (2024). *Govorni pomočnik: Spletna stran RTV Slovenija za pomoč pri izgovoru*. <https://govornipomocnik.rtv.slo.si/>

Snoj, M. (2016). *Slovenski etimološki slovar* (3. izdaja). Založba ZRC, ZRC SAZU. www.fran.si

Toporišič, J. idr. (ur.). (2001). *Slovenski pravopis*. Založba ZRC, ZRC SAZU. www.fran.si

Literatura

- Bezljaj, F. (1939). *Oris slovenskega knjižnega izgovora*. Učiteljska tiskarna.
- Klemenčič, S. (2010). Besede iz drugih slovanskih jezikov v slovenščini. V V. Smole (ur.), *Slovanstvo v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi* (46. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, str. 22–26). Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Mirtič, T. (2016). *Predlog fonetičnega opisa v novem češko-slovenskem slovarju* [diplomsko delo]. Univerza v Ljubljani.
- Mirtič, T. (2019). Glasoslovne raziskave pri pripravi splošnega razlagalnega slovarja. V H. Tivadar (ur.), *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest* (Obdobja 38, str. 81–90). Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Mirtič, T. (2022). Odnos jezikovnih uporabnikov do naglasnomestne problematike. V T. Verovnik in U. Vranjek Ošlak (ur.), *Pravopis na zrnu graha: razprave o pravopisnih vprašanjih* (str. 271–285). Založba ZRC SAZU.
https://doi.org/10.3986/9789610506201_16
- Mirtič, T. (2024). Nove naglasne dvojnice v eSSKJ. V S. Štumberger (ur.), *Predpis in norma v jeziku* (Obdobja 43, str. 215–223). Založba Univerze v Ljubljani.
<https://doi.org/10.4312/Obdobja.43.2784-7152>
- Palková, Z. (1997). *Fonetika a fonologie češtiny s obecným úvodem do problematiky oboru*. Karolinum.
- Rejzek, J. (2015). *Český etymologický slovník*. LEDA.
- Snoj, M. (2005). O prevzetih besedah, tujkah in izposojenkah. *Slovenski jezik – Slovene linguistic studies*, 5, 113–122.
- Stankovska, P. (2009). *Češka slovnica za bohemiste*. Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Stankovska, P. (2021). Pravopis čeških eksonimov za slovenska mesta in slovenskih za češka mesta. *Jezik in slovstvo*, 66(2–3), 203–212.
<https://doi.org/10.4312/jis.66.2-3.203-212>
- Šekli, M. (2008). *Zemljepisna in osebna lastna imena v kraju Livek in njegovi okolici*. ZRC SAZU.
- Šekli, M. (2018). *Tipologija lingvogenez slovanskih jezikov*. ZRC SAZU.
- Šuštaršič, R., Komar, S. in Petek, B. (1999). Slovene. *Handbook of the International Phonetic Association: A guide of the usage of the international phonetic Alphabet* (str. 135–139). Cambridge University Press.
- Tivadar, H. (2003). *Govorjena podoba slovenskega knjižnega jezika – pravorečni vidik* [magistrsko delo]. Univerza v Ljubljani.
- Tivadar, H. (2004a). Priprava, izvedba in pomen perceptivnih testov za fonetično-fonološke raziskave: na primeru analize fonoloških parov. *Jezik in slovstvo*, 49(2), 17–36.

Tivadar, H. (2004b). Fonetično-fonološke lastnosti samoglasnikov v sodobnem knjižnem jeziku. *Slavistična revija*, 52(1), 31–48.

Tivadar, H. (2023). Normativni vidik slovenščine v tretjem tisočletju – artikulacija, percepcija in kodifikacija fonema /v/. *Jezikoslovni zapiski*, 29(2), 77–112. <https://doi.org/10.3986/JZ.29.2.03>

Toporišič, J. (2000). *Slovenska slovnica* (4., prenovljena in razširjena izdaja). Obzorja.

Weiss, P. in Jelovšek, A. (2020, april). »Purkinijeva« ali »Purkynějeva« vlakna? *Jezikovna svetovalnica*. <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/4340/purkinijeva-ali-purkyn%C4%Bjeva-vlakna>